

УДК 34.341

АГРЕСІЯ ЯК МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН

Юрченко Є.О.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Розкрито проблеми щодо прийняття визначення поняття агресії у міжнародному праві. Розкрито сутність міжнародного злочину агресії відповідно до норм чинного міжнародного права. Визначено склад злочину агресії. Проаналізовано наявні у міжнародному праві норми, спрямовані на боротьбу з агресією. Висвітлено питання щодо відповідальності за злочин.

Ключові слова: агресія, міжнародний злочин, міжнародне право, визначення агресії, акт агресії, ефективність боротьби з агресією, відповідальність за злочин агресія.

Постановка проблеми. На сьогодні існує актуальна проблема щодо прийняття універсального визначення поняття міжнародного злочину агресії для усіх держав світу. Прийняття такого визначення сприятиме попередженню міжнародного злочину агресії та підвищенню ефективності міжнародного права у боротьбі з ним.

Вказана проблематика особливо актуалізувалася протягом останніх років, коли світ став досить конфронтаційним, а збройні конфлікти отримали принципово нові якості та характеристики. Зокрема йдеться про приховані форми агресії.

Таким чином, комплексне дослідження сучасного змісту міжнародного злочину «агресія» є важливим і актуальним завданням міжнародно-правової науки і сприятиме подальшій розробці ефективних міжнародно-правових механізмів протидії актам агресії та покарання за їх скоєння як держави-агресора загалом, так і конкретних фізичних осіб, відповідальних за ухвалення відповідних протиправних рішень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення агресії є предметом досліджень багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. У вітчизняній доктрині вказану проблематику досліджували В.Ф. Антипенко, В.А. Василенко, Н.А. Зелінська, І.І. Лукашук, Ю.В. Манійчук та ін. Серед зарубіжних слід виокремити Р. Аго, М.Ш. Бассіоні, І.П. Бліщенко, Дж. Гінзбургс, Г. Доннедье де Вабр, А.Г. Кібальник, Ф. Малекян, В. Пелла, Ю.А. Решетов, І.В. Фісенко та багато інших фахівців.

Не зважаючи на значну кількість робіт, дане питання, з огляду на його актуальність, потребує більш глибокого дослідження. Зокрема, важливим є розкриття сутності міжнародного злочину агресії відповідно до норм чинного міжнародного права.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На даному етапі розвитку міжнародного права не має єдиного загального визначення злочину агресія.

Мета статті. Мета статті зумовлена актуальністю та ступенем розробленості обраної теми і полягає в дослідженні міжнародного злочину «агресія» в сучасній доктрині міжнародного права.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні набуває поширення явище виходу злочинності за межі національних кордонів держав. Тому важливим є питання визначення міжнародних протиправних діянь і протидії міжнародним злочинам.

Агресія є одним із найтяжчих міжнародних злочинів та становить серйозну загрозу міжнародному миру та безпеці. Заборона агресії є ім-

перативною нормою чинного міжнародного права, проте, цього, на жаль, не достатньо для того, щоб забезпечити належний рівень захисту світової спільноти від агресії.

Протягом тривалого часу агресія визнавалася правомірною та законною, але з розвитком людської цивілізації і становлення принципів *ius cogens*, злочин агресії втрачає свою актуальність і набує сили імперативна норма про заборону застосування сили або погрози силою, що вперше була сформульована в п. 4 ст. 2 Статуту ООН: "Всі члени Організації Об'єднаних Націй утримуються в їх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, так і будь-яким іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй".

Надалі цей принцип міжнародного права був конкретизований у таких авторитетних міжнародних документах: Декларація про принципи міжнародного права 1970 р., резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Визначення агресії" 1974 р., Гельсінський Заключний акт НБСЄ 1975 р., Декларація про посилення ефективності принципу відмови від погрози силою або її застосування в міжнародних відносинах 1987 р.

Першим правовим актом, який повністю заборонив війну як знаряддя національної політики, став Паризький пакт (Пакт Бріана-Келлога) 1928 року [1, с. 286]. Це був перший багатосторонній договір про відмову від агресивної війни, учасниками якого стала переважна більшість держав, серед яких: Німеччина, Сполучені Штати Америки, Бельгія, Франція, Великобританія, Індія, Італія, Японія, Польща, Чехія. Як зазначає Д. Донський, «Пакт Бріана-Келлога, безсумнівно, зіграв найважливішу роль в історії міжнародних відносин, оскільки завдяки цьому документу у міжнародному праві виникла універсальна норма, яка замінила «право на війну» принципом заборони агресивної війни» [2, с. 336; 3, с. 83]. Згідно зі статтею 1 Пакту, Договірні сторони «засуджують звернення до війни для врегулювання міжнародних суперечок і відмовляються від такої в ролі знаряддя національної політики у своїх взаємних відносинах» [4, с. 81]. До 1939 року, шістьдесят три з шістьдцяти семи держав світу ратифікували Пакт Бріана-Келлога, надаючи йому майже універсальний характер.

Після Другої світової війни заборона агресії була значно розширена у Статуті ООН [5; 6, с. 92-93, 97]. Статут ООН відійшов від тради-

ційної концепції війни, яка залишала можливості для зловживань з боку держав. У статті 2 Статут забороняє «погрозу силою або її застосування як проти територіальної недоторканності або політичної незалежності будь-якої держави, або яким-небудь іншим чином, несумісним з цілями Об'єднаних Націй». Є два винятки із вказаної заборони: право на самооборону від збройного нападу, що регулюється статтею 51 Статуту ООН, та військові заходи за санкцією Ради Безпеки на підставі глави VII Статуту ООН у випадку загрози миру, порушення миру або акту агресії [7, с. 651; 8, с. 122-123].

В грудні 1967 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй прийняла резолюцію 2330 (XXII), якою було створено Спеціальний комітет з питання визначення агресії у складі тридцяти п'яти держав-учасниць, якому доручалося «розглянути всі аспекти цього питання, для того, щоб можна було розробити точне визначення агресії». На своїй сесії 1974 року Спеціальний комітет консенсусом прийняв Проект визначення агресії і рекомендував Генеральній Асамблеї затвердити його. 14 грудня 1974 року Асамблея затвердила консенсусом Визначення агресії, рекомендоване Спеціальним комітетом. [8, с. 124; 9, с. 111].

Згідно зі статтею 1 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН № 3314, агресією є використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності або політичної незалежності іншої держави, або будь-яким іншим чином, несумісним зі Статутом ООН. Ніякі міркування будь-якого характеру, будь то політичного, економічного, військового чи іншого характеру, не можуть служити виправданням агресії. Агресивна війна є злочином проти міжнародного миру та тягне за собою міжнародну відповідальність.

До ознак агресії як міжнародного злочину слід віднести:

- здійснюється державою, посадовими особами держави, що використовують механізм держави в злочинних цілях;
- здійснюється у безпосередньому зв'язку із державою;
- посягають на міжнародний мир та безпеку;
- загрожують основам міжнародного правопорядку;
- мають наслідком настання відповідальності держави як суб'єкта міжнародного права.

Елементи злочину агресії:

Об'єкт: суспільні відносини, що забезпечують стабільність економічного, соціального, культурного і політичного розвитку незалежної держави, а також міжнародний мир та безпека, міжнародний правопорядок.

Потерпілі: держави, яким завдано шкоди правопорушенням.

Об'єктивну сторону злочину агресії складають планування, підготовку, ініціювання або здійснення особою, яка в змозі фактично здійснювати керівництво або контроль за політичними чи військовими діями держави, акту агресії, який в силу свого характеру, серйозності і масштабів є грубим порушенням Статуту ООН.

Під плануванням слід розуміти розробку її ідейно-політичної та військової концепції, складання планів стратегії і тактики військових дій, мобілізаційних планів, розробку пропозицій по

структурі, складу, дислокації і завданням збройних сил, організація розвідувальної діяльності, інформаційна діяльність та "інші початкові етапи розв'язання агресії". Тобто, вчинення будь-якої дії інтелектуального характеру, що ставить собі за мету досягнення цілей такої війни.

Підготовка агресивної війни визначається як вчинення будь-яких конкретних дій, спрямованих на реалізацію вироблених планів агресії, "реальне здійснення комплексу заходів і заходів організаційно-військового та матеріально-технічного характеру з метою забезпечення готовності до початку ведення агресивної війни".

Розв'язування агресивної війни є початком конкретних дій по її веденню як з оголошенням початку війни, так і без такого. Будь-який акт розв'язання агресивної війни повинен ставити за мету її подальше ведення, а не бути просто актом спорадического агресивного застосування військової сили проти іншої держави (держав).

Ведення агресивної війни є продовженням агресивної війни після факту її розв'язання. Це злочин може виражатися в повно- і широко-масштабній агресії проти іншої держави у вигляді нападу, вторгнення на його територію з метою захоплення або іншими агресивними цілями.

Згідно зі статтею 3 «Визначення агресії», злочин агресії може бути вчинено у формі:

- вторгнення або нападження військових держав на територію іншої держави або будь-яку військову окупацію, яку б тимчасовий характер не потяг, що є результатом такого вторгнення або нападу, або будь-якої анексії з застосуванням сили території іншого держави або її частини;
- бомбардування збройними силами держави інших суб'єктів держави або застосування будь-яких озброєнь державою проти території іншого держави;
- блокада портів або берегів держави військовими силами іншого держави;
- напад з військовими силами держави на сухопутні, морські або повітряні сили, або морські та повітряні судна другого держави;
- застосування вооружених сил однієї держави, що знаходяться в іншій державі за погодженням із приймаючою державою, у порушенні умов, передбачених у договорі, або будь-яке продовження їх перебування на такій території при припиненні дії договору;
- дію держави, яка дозволяє, щоб його територія, яку вона надавала в розпорядження іншого держави, використовувалася даною іншою державою для здійснення акта агресії проти третьої держави;
- заслання державою або від імені держави військових груп, груп, іррегулярних сил або майстрів, які здійснюють акти застосування армійської сили проти іншої держави, що носять такий серйозний характер, що це рівнозначно перераховані вище акти, або його значна участь у них.

Визначення суб'єкта є спірним питанням. Поширеною є думка, що суб'єктами планування, підготовки і розв'язування агресивної війни є особи, що займають державну посаду, що дає реальну можливість в силу наданих законом повноважень планувати агресивну війну, приймати рішення і здійснювати підготовку або розв'язування війни. Але ця теза піддається критиці, адже,

якщо визнати суб'єктами планування, підготовки і розв'язування агресивної війни тільки осіб, котрі обіймають найвищі державні посади, то дії безпосередніх виконавців наказів про вчинення даних діянь залишаться поза межами кримінальної відповідальності і вони не будуть притягнуті до кримінальної відповідальності. Дії держави як суб'єкта злочину агресії складаються з дій окремих посадових осіб, які є офіційними представниками цієї держави і виконують політичну волю його керівництва. Держава в такому випадку несе відповідальність з огляду на те, що акт агресії підтриманий публічною владою держави і здійснюється від його імені. Тому, суб'єкт злочину агресії є загальним.

Суб'єктивна сторона всіх актів агресії може бути виражена тільки в прямому умислі. Винна особа розуміє, що скоює агресивні дії, визнані такими відповідно до норм міжнародного права. Мотиви і цілі вчинення будь-якого акту агресивної війни юридичного значення для кваліфікації не мають.

Відповідальність за агресію (її підготовку, розв'язання та ведення) включає далекосяжні військові та політичні обмеження, що мають характер тимчасового обмеження суверенітету, повне або часткове роззброєння, демілітаризацію, ліквідацію військового потенціалу та інші заходи, які в доктрині міжнародного права широко прийнято відносити до таких форм відповідальності держави як надзвичайна репарація та надзвичайна сатисфакція [10, с. 104; 11, с. 74, 81].

В доктрині загальновизнаним є те, що наслідком скоєння актів агресії повинен бути режим відповідальності відмінний і тяжчий, ніж за інші порушення міжнародного права. Представники різних концепцій відповідальності держави погоджуються з позицією, що скоєння такого зло-

чину як агресія передбачає винний умисел держави-порушниці [8, с. 132-133].

Висновки і пропозиції. Злочину агресії приділено багато уваги в міжнародному праві, він належить до найтяжчих міжнародних злочинів. На сьогодні прийняте в 1974 році «Визначення агресії» є застарілим. Необхідно внести в список дій, що вважаються агресією, дещо більше пунктів, ніж сім, адже за сорок чотири роки людство зазнало значних змін, наприклад, слід враховувати появу нових «технологій» нанесення шкоди та нові типи загроз. Наприклад, із розвитком мережі Інтернет набуває поширення інформаційна агресія. Як наголошує професор Д. Вентре, кібератака є сучасною формою агресії, що чиниться окремими особами або групою осіб з метою підризу комп'ютерної інформаційної системи безпеки, роботи будь-якої інфраструктури, комп'ютерної мережі та/або порушення роботи персональних комп'ютерів та інших пристроїв, здійснених у будь-який спосіб. Кібератаки здійснюються зловмисниками анонімно, що не звільняє їх від відповідальності. Кібератаки є нелегальним проникненням до чужої комп'ютерної системи, що може бути підризом національної системи безпеки [12].

Отже, не дивлячись на те, що заборона агресії встановлена імперативними нормами міжнародного права і визнана міжнародним співтовариством як міжнародний злочин, універсального визначення агресії до сьогодні не прийнято. Визначення, прийняте Резолюцією ГА ООН № 3314 потребує конвенційного закріплення, так як резолюції ГА ООН мають характер *soft law*. Таке закріплення сприятиме попередженню міжнародного злочину агресії та підвищенню ефективності боротьби з нею.

Список літератури:

1. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть : [учебник] / Игорь Иванович Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 544 с.
2. Полторак А.И. Вооруженные конфликты и международное право / Полторак А.И., Савинский Л.И. – М.: Наука, 1976. – 415 с.
3. Зелинская Н. А. Международные преступления и международная преступность / Н. А. Зелинская. – Одесса : Юридическая литература, 2006. – 568 с.
4. Решетов Ю.А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности / Ю.А. Решетов. – М.: Международные отношения, 1983. – 224 с.
5. Устав Организации Объединенных Наций 1945 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт ООН. – Режим доступа: <http://www.un.org/ru/documents/charter>.
6. Михеев Ю.Я. Некоторые положения Устава ООН о применении принудительных мер / Ю.Я. Михеев // Вопросы теории и практики международного права. – М.: ИМО, 1959. – Вып II. – С. 91-105.
7. Верле Г. Принципы международного уголовного права : [учеб.] / Герхард Верле ; [пер. с англ. С.В. Саяпина]. – О.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011. – 910 с.
8. Важна К.А. Концепція кримінальної відповідальності держави : дис. ... кандидата юрид. наук : 12.00.11 / Важна Катерина Анатоліївна. – К., 2013. – 243 с.
9. Работа Комиссии международного права. – Нью-Йорк: ООН, 2009. – Том I. – 468 с.
10. Курис П.М. Международные правонарушения и ответственность государства / П.М. Курис. – Вильнюс: Минтис, 1973. – 280 с.
11. Манийчук Ю.В. Последствия международного правонарушения / Ю.В. Манийчук. – Киев: Вища школа, 1987. – 147 с.
12. Ventre D. Cyberspace et acteurs du cyber conflict / D. Ventre. – Hermes-Lavoisier, 2011.
13. Определение агрессии: Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН № 3314 (XXIX) от 14 декабря 1974 года [Электронный ресурс] // Официальный сайт ООН. – Режим доступа: <http://www.un.org/russian/document/convents/aggression.htm>.

Юрченко Е.А.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

АГРЕССИЯ КАК МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРЕСТУПЛЕНИЕ

Аннотация

Раскрыты проблемы относительно принятия определения понятия агрессии в международном праве. Раскрыта сущность международного преступления агрессии в соответствии с нормами действующего международного права. Определен состав преступления агрессии. Проанализированы имеющиеся в международном праве нормы, направленные на борьбу с агрессией. Освещены вопросы ответственности за преступление.

Ключевые слова: агрессия, международное преступление, международное право, определение агрессии, акт агрессии, эффективность борьбы с агрессией, ответственность за преступление агрессия.

Yurchenko E.O.

Yaroslav Mudriy National Law University

AGGRESSION AS AN INTERNATIONAL CRIMES

Summary

Problems concerning acceptance of the concept of aggression in international law are revealed. The essence of the international crime of aggression in accordance with the norms of current international law is disclosed. The composition of the crime of aggression is determined. The existing international law rules aimed at combating aggression are analyzed. The issue of responsibility for a crime is covered.

Keywords: aggression, international crime, international law, determination of aggression, act of aggression, effectiveness of struggle against aggression, responsibility for crime, aggression.